

OSMANLI DEVLETİNDE DIŞ BORÇLAR VE TASNİFİ (1854-1914)

Ahmet Uęur¹

Recep Karabulut²

ÖZ

Osmanlı Devleti 1854 yılında Kırım Savaşını finanse etmek amacıyla ilk defa dış borçlanmaya başvurmuş, ancak bu tarihten sonra devlet dış borçlanma sarmalına girmiştir. 1854-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti 347 milyon Osmanlı lirası borçlanmış ancak, devletin eline 233 milyon Osmanlı lirası geçmiştir. Bu borçların yaklaşık yarısı Abdülaziz döneminde yapılmış ve borçlanılan paranın büyük bir kısmı eski borçların anapara taksitleri ve faizinin ödenmesinde kullanılmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin almış olduğu dış borçlar çeşitli kriterler bağlamında kısaca analiz edilmiştir. Çalışma Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını tasnif ederek özetleyen bir çalışma olması bağlamında literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, dış borçlar, Kırım Savaşı.

JEL Sınıflandırması: N15, N45

FOREIGN DEBTS AND THE CLASSIFICATION OF THE FOREIGN DEBTS IN OTTOMAN STATE (1854-1914)

ABSTRACT

In order to finance the Crimean War in 1854 The Ottoman State applied for the first time to foreign borrowing, but after this date, the state entered into a spiral of foreign borrowing. Between 1854 and 1914, the Ottoman State borrowed 347 million Ottoman liras, however the state got 233 million Ottoman liras. About half of these debts were made during the reign of Abdülaziz and most of the

¹ Prof.Dr., İnönü Üniversitesi, ahmet.ugur@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5735-7428.

² Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF, recep.karabulut@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4927-9789.

Atıf (Citation): Uęur, A., Karabulut, R. (2022). Osmanlı Devletinde Dış Borçlar ve Tasnifi (1854-1914). *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(23), 17-36.

Research Article / Arařtırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 16.06.2021

Revizyon Tarihi / Revised: 15.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 14.05.2022

borrowed money were used to pay the principal installments and interest of the old debts. In this study, the foreign debts of the Ottoman State were briefly analyzed in the context of various criteria. The study contributes to the literature in the context of being a study that summarizes the external debts of the Ottoman State by classifying them.

Keywords: Ottoman Empire, foreign debts, Crimean War.

Jel Classification: N15, N45.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devletinde dış borçlanma onur kırıcı bir hareket olarak algılandığından uzun bir süre bu yola başvurulmamıştır. Bununla birlikte, Devlet ihtiyacı olduğu parayı Galata sarraflarından borç alarak giderme yoluna da başvurmuştur. Ancak, 19. Yüzyılın ortalarından itibaren mali bünyenin oldukça zayıflaması ve Kırım Savaşı nedeniyle ilk defa 1854 yılında dış borçlanmaya gidilmiştir. 1854 yılında alınan bu ilk dış borçla birlikte artık Osmanlı Devleti bir dış borç sarmalının içine girmiş ve Birinci Dünya Savaşına kadar dış borçlanma devam etmiştir. Bu çalışmada, 1854 yılından Birinci Dünya Savaşına kadar devam eden bu dış borçlanmalar sonucu elde edilen paraların maliyeti, vadesi, araçları, ne için kullanıldığı vb gibi soruların cevapları özet bir şekilde araştırılmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak dış borçlanmaların nedenleri kısaca açıklanmış daha sonra ise Osmanlı Devletinin aldığı dış borçlar yıllar itibariyle teker teker ana hatlarıyla özetlenmiştir. Son bölümde ise Osmanlı Devletinin yapmış olduğu dış borçlanmalar çeşitli kriterler bağlamında Osmanlı tarihi araştırmacılarına katkı sağlamak amacıyla dataya girmeden kısaca analiz edilmiştir.

2. DIŞ BORÇLANMANIN NEDENLERİ

Osmanlı Devletinin dış borçlanmasının nedenlerini basit bir biçimde açıklamak mümkün değildir. Ayrıca, böyle bir açıklama tarihin gelişim doğasına da aykırıdır. Osmanlı Devletinde dış borçlanmaya giden süreci tarihçiler iki önemli faktör bağlamında incelemektedirler. Bunlardan birincisi, iç faktörler; diğeri de dış faktörlerdir. Bu faktörler aşağıda özet olarak açıklanmıştır.

Osmanlı Devletini dış borçlanmaya sevk eden iç faktörleri bütçe açıkları, ödemeler bilançosu ve dış ticaret bilançosunun sürekli açık vermesi, alınan borçların savaş giderleri için kullanılması ve israf edilmesi, borçlanma suretiyle beklenen gelirin elde edilememesi şeklinde sıralayabiliriz. Osmanlı Devletinin Avrupa ülkeleri ile imzaladığı ticaret anlaşmaları ve kapitülasyonların sonucunda Avrupa ülkelerinde üretilen sanayi malları Osmanlı topraklarına serbestçe girmeye başlamıştır. Avrupalı ülkeler sanayileşmenin getirdiği avantaj ile ürünlerini çok düşük maliyetle üretirken yerli tüccar ve sanayici yabancı üreticiler karşısında rekabet edebilme gücünü kaybetmiştir. Bunun sonucunda ödemeler ve dış ticaret bilançosu açık vermeye başlamış, bu açıklar da bütçe açıklarını artırmıştır. Büyüyen dış ticaret ve bütçe açıkları dış borçlanmayı zorunlu hale getirmiştir (Dikmen, 2005: 139).

Osmanlı Devletinde özellikle son dönemlerinde güçlü bir mali teşkilatın kurulamaması ve böylece vergi toplamada kayıpların artması da dış borçlanmanın önemli bir diğer nedenini oluşturmuştur. İltizam sisteminin yürürlüğe girmesiyle birlikte devletin toplam vergi gelirlerinin yaklaşık dörtte birini oluşturan aşar vergisi artık bu sistem ile toplanmaya başlanılmıştır. İltizam sisteminde mültezimlerin zarar etmekten korkmaları nedeniyle vergi ihaleleri çok düşük bedellerle alınmaya başlanmış, bu durum da devletin vergi kaybına neden olmuştur. İltizam sistemi ayrıca merkezi yönetimin, eyaletlerdeki vergi gelirlerini yönetmede başarısız olmasına neden olmuştur. Bunu fırsat bilen o dönemdeki ayanlar ve güçlü sınıflar vergi gelirlerinin önemli bir kısmını ele geçirmiştir (Yılmaz, 2013: 192). Osmanlı Devletinin vergi gelirlerindeki kayıplar ise mali bünyede gelir gider arasındaki farkın açılmasına ve böylece borçlanmanın zaruri hale gelmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki savaşlar nedeniyle yapılan harcamalar da zaten bozuk olan bütçe gelirlerindeki bozulmaya daha da artırmıştır. Özellikle Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki savaşlarda elde edilen ganimetlerin azalması savaşların neden olduğu bütçe açıklarını da artırmıştır. Savaş harcamaları sonucunda bütçeye eklenen yükler Osmanlı Devletini dış borçlanmaya itmiş ve böylece ilk dış borç 1854 Kırım Savaşı nedeniyle yapılmıştır.

Osmanlı Devletinde dış borçlanmaya neden olan diğer önemli bir faktör ise dış faktörlerdir. 19. yüzyıl ortalarında başlayan dış borçlanma süreci bu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletini moratoryum ve iflasa sürüklemiştir. Böyle bir sürece neden olan dış borçlanmanın dış faktörler bağlamında incelenmesi 16. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da başlayan mali bunalımlar, 17. ve 18. yüzyıllarda da devam etmiştir. Ancak, bu mali bunalım yıllarının sonuna doğru Avrupa coğrafi keşifler ve özellikle de sanayileşme devrimi sayesinde toparlanmaya başlamıştır. 19. yüzyıl Avrupa'sında sanayileşme devrimi sonrası sermaye birikiminin artmasıyla kapitalist bir aşamaya geçilmiş, bu aşamayı da emperyalizm aşaması takip etmiştir. Emperyalizm aşamasında Avrupa ülkeleri sermaye birikimini artırmak ve sanayilerinin çarklarını döndürmek için sömürgecilik faaliyetlerine başlamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, kısa sürede sanayileşen ve zenginleşen kapitalist batı Avrupa ülkelerinin emperyalist baskılarına maruz kalmıştır. Bu ülkeler kendi sanayileri için ham madde kaynağı ve ürettikleri ürünleri satabilmek için Pazar olarak Osmanlı Devletini ideal bir ülke olarak görmüşlerdir. Böylece, Avrupa ülkeleri Osmanlı Devletinin sanayileşmesini engellemek ve kendi emelleri için kullanmak amacıyla dış borçları ekonomik sömürünün bir başka aracı olarak kullanmışlardır (Dikmen, 2005:140-141).

3. DIŞ BORÇLAR

Osmanlı Devletinde yapılan dış borçlanmaların çeşitli kriterler bakımından analizi dördüncü bölümde yapılacağından bu bölümde Osmanlı Devleti'nin almış olduğu dış borçlara borcun alındığı yıl bazında ana hatlarıyla değinilecektir.

- 1854 Kırım Borçlanması

Osmanlı Devletinin girmiş olduğu Kırım Savaşı nedeniyle yapılan harcamaların finansmanı için 5 milyon sterlin tutarındaki borç anlaşması Mısır vergileri karşılık gösterilerek Londra'da Dent, John Hersley Palmer ve ortağı ile Paris'te Baron Goldschmid ve ortaklarıyla 24 Ağustos 1854 tarihinde imzalanmıştır. Bu borç anlaşmasının faiz oranı %6, 33 yıl vadeli ve ele geçen tutarı ise 3.300.000 Osmanlı lirası idi (Yılmaz, 2013:35).

- 1855 Borçlanması

Kırım Savaşı nedeniyle yapılan harcamalar, 1854 borçlanmasıyla kapatılamayınca Osmanlı Devleti 27 Haziran 1855 tarihinde Mısır vergilerinin artan kısmı ile Suriye ve İzmir gümrük gelirlerinin bir kısmı karşılık gösterilerek İngiliz ve Fransız hükümetleriyle 5 milyon sterlinlik bir anlaşma imzalandı. Bu borçlanmanın faizi %4, itfa oranı yıllık %1 ve ihraç oranı ise %102,625 idi (Açba, 2004:55).

- 1858 Borçlanması

Kırım Savaşı sonrasında değeri yaklaşık %30 düşen kaimelerin tedavülden kaldırılması için 1858 yılında Londra'da Dent, Palmer ve ortaklarıyla bir borçlanma anlaşması imzalanmıştır. Bu borçlanmanın anapara tutarı 5 milyon sterlin (5,5 milyon Osmanlı lirası), faiz oranı %6, ihraç oranı %80, itfa bedeli %1 ve vadesi de 33 yıl idi (Açba, 2004:60).

- 1860 Mires Borçlanması

1860 yılında borçlanmak amacıyla Paris'e giden Osmanlı bürokratları o dönemde Paris'te ün salmış bir banker ve aynı zamanda Demiryolları İdaresi Sandığı Direktörü olan Mires ile borçlanma konusunda uzlaşmaya vardılar ve 29 Ekim 1860 tarihinde de ihraç fiyatı % 53,75, faiz oranı % 6, tutarı da 400 milyon Fransız Frangı bir borçlanma anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devletinin kasasına 215 milyon Fransız Frangı girecekti ancak Mires daha sonra % 1,5 (6.000.000 Fransız Frangı) komisyon, peşin faiz ve itfa karşılıkları ve diğer giderler olarak 51 milyon Fransız Frangı tutarında ek bir yükü daha ortaya çıkaracak ve bunu Osmanlı Devletine kabul ettirecekti. Böylece, Osmanlı hazinesine 215 milyon Fransız Frangı değil, ancak 164 milyon Fransız Frangı girmiştir. Mirès, borçlanma için çıkarılacak tahviller için piyasaya gerçek dışı bilgilendirme, reklam ve ilanlar yapmış ve bunlar da önemli gazeteler tarafından tezkip edilmiş olmasından dolayı borçlanma yeterince başarılı olamadı. Buna ek olarak Mires'in şirketlerinde de yolsuzluk söylentileri yaygınlaşınca, Mirès ortaklarınca mahkemeye verildi ve 18 Şubat 1861 tarihinde Fransız Hükümetince tutuklandı (Özdemir, 2009: 49-50). Böylece, bu borçlanma başarısız bir biçimde sonuçlanmış oldu.

- 1862 Borçlanması

1860 yılında yapılan Mires borçlanması başarısız olunca Osmanlı Hükümeti ihtiyaçları için kaime bastırmıştır. Ancak, piyasada oldukça yüksek tutarlara ulaşan kaimenin artık iyice istikrarsızlık kazanmasından dolayı tedavülden kaldırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 1862 yılında Londra’da Deveaux ve Ortakları ile borçlanma anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre borç tutarı 200 milyon frank karşılığı olan 8.800.000 Osmanlı lirası idi. Borçlanmanın faizi %6, itfa oranı %2, vadesi 23 yıl ve ihraç oranı ise %68 idi. Bu borçlanma sonucunda hazinenin eline 5.984.000 Osmanlı lirası geçti ve bu para ile kaimeler piyasadan toplanarak darphanede yakılmıştır (Pür, 2006: 219).

- 1863 Borçlanması

1863 yılında Osmanlı Devletinin bankerlere olan borcunun ödenmesi ve artık piyasada bir kıymeti kalmayan madeni bakır paraların toplanması amacıyla bir borçlanmaya gidilmiştir. Bu borçlanmaya Osmanlı Bankası aracılık etmiş ve 200 milyon frank tutarında bir borçlanma gerçekleştirilmiştir. Bu borçlanmanın faiz oranı %6, itfa oranı %2, vadesi 23 yıl ve ihraç oranı 150 milyon frank için %72, bakiyesi için %68 idi. Borçlanılan 8,8 milyon Osmanlı lirasından ele geçen tutar ise ancak 6.248.000 Osmanlı lirası olmuştur (Yılmaz, 2013: 38).

- 1865 Ağnam (Koyun) Borçlanması

1865 yılında Osmanlı Devleti iki borçlanma yapmıştır. Bunlardan birincisi Ağnam Borçlanmasıdır. bu borçlanmaya karşılık olarak ağnam vergisi gösterildiğinden borçlanmanın adı “ağnam borçlanması” olarak ifade edilmiştir. Bu borçlanmanın tutarı 150 milyon frank (6,6 milyon Osmanlı lirası), faiz oranı %6, itfa oranı %2,44, vadesi 21 yıl ve ihraç oranı ise %66 olmuştur. Borçlanma başta Osmanlı Bankası olmak üzere Fransız bankalarından Credit Mobilier ve Societe Generale ile yapılmıştır (Açba, 2004: 75).

- 1865 I. Tertip Genel Borçlanması

Osmanlı Devleti borçlanmalardan dolayı hazinenin yaşamış olduğu sıkıntıyı hafifletmek amacıyla iç borçların birleştirilmesine karar vermiştir. Bu birleştirmenin gerçekleştirilmesi için 1865 yılında I. Tertip Genel Borçlanma adıyla bir borçlanma yapılmıştır. Borçlanmanın tutarı 40 milyon Osmanlı lirası (yaklaşık 900 milyon frank), faiz oranı %5, itfa oranı %1, vadesi 37 yıl ve ihraç oranı %50 olmuştur. Borçlanılan tutarın 29 milyonu tahvillerin değiştirilmesi için kullanılmış, 4 milyonu hazineye gelir kaydedilmiş ve 7 milyonu da sonradan ihraç edilmek üzere bankalara rehin olarak verilmiş ve karşılığında avans çekilmiştir (Açba, 2004:77).

- 1869 Borçlanması

1869 yılı Kasım ayında hazinenin ihtiyacını karşılamak üzere Paris’te bulunan Comptoir d’Escompte bankası ile 555.555.500 frank (24.444.442 Osmanlı lirası) tutarında bir borçlanma

anlaşması imzalanmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %6, itfa oranı %1, vadesi 33 yıldır. Bu borçlanmanın ihraç oranı %54 olmuştur ve böylece 300 milyon frank (13,2 milyon Osmanlı lirası) ele geçmiştir (Pur, 2006: 221).

- **1870 İkramiyeli Rumeli Demiryolları Borçlanması**

Osmanlı Devleti Rumeli demiryollarının yapımı için kilometre garantisi vermiş ve garantiyi karşılamak için de 1870 yılında “Lots-Turc” adı verilen ikramiyeli tahvilleri çıkartmıştır. Çıkarılan bu tahvillerin tutarı 34.848.001 Osmanlı lirası (yaklaşık 792 milyon frank) ve faizi %3 ve her bir tahvilin nominal değeri ise 400 frank idi. Bu tahvilleri Baron Hirsch 128,5 frank üzerinden %32,125 ihraç oranıyla satın almış ve böylece Osmanlı Devletinin eline net olarak 254.430.000 frank geçmiştir (Açba, 2004: 82).

- **1871 Borçlanması**

1871 yılında Osmanlı Devleti Crédit Général Ottoman (Osmanlı İtibarı Umumi Müessesesi), Louis Cohen ve Oğulları (Londra) ve Dent, Palmer ve Ortakları (Londra) aracılığı ile 5,7 milyon sterlinlik (6.270.000 Osmanlı lira) bir borçlanma gerçekleştirmiştir. Bu borçlanmanın faiz oranı %6, itfa oranı %1 ve ihraç oranı ise %73 idi (Özdemir, 2009: 57).

- **1872 Borçlanması**

1872 yılında Osmanlı hükümeti 278.155.000 frank (12,238.820 Osmanlı lirası) tutarında bir borçlanma gerçekleştirmiştir. Bu borçlanma Crédit Général Ottoman ve Banque Austro-Ottomane bankalarıyla yapılmış ve borçlanmanın faiz oranı %9, ihraç oranı %98,5 olmuştur. Bu borçlanma ile hazineye 10.403.004 Osmanlı lirası girmiştir (Yılmaz, 2013: 42).

- **1873 Borçlanması**

Osmanlı hazinesi 1873 yılında Credit General ile Paris'teki Credit Mobilier bankalarından 694.444.500 Frank (30.555.558 Osmanlı lirası) tutarında ve faiz oranı %6, itfa oranı %1 olan bir borçlanma gerçekleştirmiştir. Bu borçlanma sonucu Osmanlı hazinesine 16.501.001 Osmanlı lirası girmiştir (Pür, 2006: 224).

- **1873 II. Tertip Genel Borçlanması**

1865 yılında borçların birleştirilmesi amacıyla yapılan borçlanmanın devamı şeklinde olan ve o yılda oluşturulan “Genel Borçlar Büyük Defterine” kaydedilen bir borçlanma 4 Eylül 1873 tarihinde yapılmıştır. Bu borçlanmanın tutarı 22.252.400 Osmanlı lirası olup bu amaçla, 55 liralık hazine tahviline 100 liralık genel borçlanma tahvili çıkarılmıştır. Çıkarılan tahviller sonucu elde edilen paranın 6.306.000 terlinlik bölümü konversiyona tabi tutulmuş, kalan 4.820.200 Sterlinlik bölümü değiştirilmemiş ve hazine tahvili olarak kalmıştır (Özdemir, 2009: 48).

- **1874 III. Tertip Genel Borçlanması**

Borçların birleştirilmesi amacıyla 1874 yılında III. Tertip Genel Borçlanması Osmanlı Bankası ile %43,5 ihraç fiyatı üzerinden 1.000.000.000 Fransız Frangı (44.000.000 Osmanlı lirası) tutarında yapılmıştır. Bu borçlanma ile birikmiş borçların birleştirilmesi için %5 faiz oranına sahip tahviller çıkarılmıştır. Bu tahviller Londra'da satılmış ve 19.140.000 lira safi hasılat elde edilmiştir. Ancak, bu borçlanmanın ihraç oranı çok düşük olduğundan Osmanlı Devleti için çok ağır bir borçlanma olmuştur (Özdemir, 2009: 59).

- **1877 Milli Savunma Borçlanması**

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında savaşın finansmanı için çıkarılan tahviller halka arz edilmiş ancak bu tahviller satılamamıştır. Bu nedenle, bu tahviller Osmanlı Bankasına %52 ihraç oranından satılmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %5 ve tutarı ise 5 milyon Sterlin (borç tutarı 5.500.000 Osmanlı lirası) olup Osmanlı hazinesine 2.860.000 Osmanlı lirası geçmiştir (Özdemir, 2009: 71).

- **1886 Gümrükler Borçlanması**

Osmanlı Bankasından alınan avanslarının tutarı 4,5 milyon Osmanlı lirasına ulaşınca Devlet bu borcun birleştirilmesi için %100 ihraç oranı ile 6.500.000 Osmanlı lirası bir borçlanmaya gitmiştir. Bu borçlanma faiz oranı %5 ve itfa oranı ise %1'dir. Borçlanma ile elde edilen tutarın 4.500.000 lirası Hazineye aktarılmadan Osmanlı Bankası'ndan alınan kısa vadeli avanslara mahsup edilmiş, kalanı ise hazineye aktarılmıştır (Yılmaz, 2013: 61).

- **1888 Sayd-ı Mahi (Balık Avı) Borçlanması**

Osmanlı Devletinin satın aldığı askeri araç ve gerecin bedelinin Almanya'ya ödenmesi için Deutsche Bank ile 30 milyon Alman markı (1.617.647 Osmanlı lirası) tutarında bir borçlanma anlaşması yapılmıştır. Bu borçlanmanın ihraç oranı % 70, itfa oranı % 2 ve faiz oranı % 5 idi (Açba, 2004: 121).

- **1890 Tebdil (Değiştirme) Borçlanması**

1890 yılında Osmanlı Devleti ile Osmanlı Bankası %5 faizli mümtaz tahvillerin, %4 faiz gelirli tahvillerle değiştirilmesi için sözleşme imzalamışlardır. Böylece, Osmanlı Devletinin bu bankaya olan borcu azaltılmış ve elde edilen 159.000 liralık tasarruf ile Duyun-ı Mübeddele-i Muvahhade Eshamı itfa edilmiştir (Yılmaz, 2013: 62).

- **1890 Osmaniye Borçlanması**

1890 yılında yapılan bir diğer borçlanma ise kısa vadeli borçların uzun vadeli borçlara dönüştürülmesi için yapılan borçlanmadır. Bu borçlanma Osmanlı Bankası ile yapılmış olup

borçlanma sonucunda 4.999.500 Osmanlı liralık (4.545.000 sterlin) tahvil çıkarılmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %4, itfa oranı %1 ve ihraç oranı ise %76 olmuştur (Açba, 2004: 122).

- **1891 Borçlanması (Borçların Konversiyonu)**

1891 yılında borçların değiştirilmesi için Osmanlı Bankası ve Rothschildler aracılığı ile faiz oranı %4 olan 6.316.920 Sterlin (6.948.612 Osmanlı lirası) tutarında bir borçlanma anlaşması yapılmıştır. Bu borçlanma sonucu elde edilen 5.685.228 sterlin (6.253.750 Osmanlı lirası) tutarın büyük kısmı borçların itfasında kullanılmıştır. Borçlanmanın 4.285.630 sterlinlik büyük bir kısmı 1877 tarihli % 5 faizli Milli Savunma Borçlanmasından henüz ödenmemiş olan tahvillerin itfası için kullanılmış, kalan 1.399.598 sterlinlik kısmı ise ek borç olarak kullanılmıştır (Özdemir, 2009: 87).

- **1893 Tömbeki Borçlanması**

Osmanlı Hükümeti bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla 1891 yılında yabancı sermaye tarafından kurulan Tömbeki şirketi ile 8 Mayıs 1893 tarihinde şirketin verdiği vergiye mahsuben bir borçlanma anlaşması imzalanmıştır. Bu borçlanmanın tutarı 1 milyon Osmanlı lirası olup faiz oranı % 4, itfa oranı % 1 ve vadesi 41 yıl olarak belirlenmiştir (Açba, 2004: 123).

- **1894 Şark Demiryolu Borçlanması**

1894 yılında Rumeli Demiryolu şirketinden 1881 yılında alınan 23 milyon franklık avansın kapatılması için Deutsche Banque ve Bank Internationale ile bir borçlanma anlaşması yapılmıştır. Bu borçlanmanın tutarı 40 milyon frank, faiz oranı % 4, itfa oranı % 3,5, ihraç oranı %73,5 ve vadesi 64 yıldır (Yılmaz, 2013: 63).

- **1894 Borçlanması**

1854 ve 1871 yıllarında yapılan borçlanmaların yeni tahvillerle değiştirilmesi için Osmanlı Bankası ve Rotschildler ile 16 Mayıs 1894 tarihinde bir borçlanma anlaşma yapılmıştır. Bu borçlanmanın tutarı 8.212.340 Sterlin (9.033.574 Osmanlı lirası), faiz oranı % 3,5, ihraç oranı %91 ve vadesi 61 yıldır (Yılmaz, 2013: 64).

- **1896 Borçlanması**

1896 yılında Osmanlı Bankası ile 3.272.720 Osmanlı lirası tutarında faiz oranı % 5, itfa oranı % 0,5, ihraç oranı %85 ve vadesi 49 yıl olan bir borçlanma yapılmıştır (Yılmaz, 2013: 64).

- **1902 Gümrük Borçlanması (Borçların Değişimi)**

1886 yılında Gümrükler borçlanması ile Osmanlı Bankasına verilen % 5 faizli tahvilleri, % 4 faizli yeni tahvillerle değiştirmek için Osmanlı Bankası ile tekrar bir borçlanma yapılmıştır. Bu borçlanmanın tutarı 8.600.000 Osmanlı lirası, faiz oranı % 4, itfa oranı %0,5 ve ihraç oranı ise % 80 olmuştur (Pur, 2006: 233).

- **1903 Bağdat I. Tertip Demiryolu Borçlanması**

Konya-Bağdat demiryolunun 200 kilometresi için verilen garantiyi ödemek amacıyla 5 Mart 1903 tarihinde Osmanlı Hükümeti ile Deutsche Bank arasında 2.376.000 Osmanlı lirası tutarında bir borçlanma anlaşması imzalanmıştır. Bu borçlanmanın vadesi 98 yıl, faiz oranı % 4 ve itfa oranı ise % 0,08 olmuştur (Pur, 2006: 233).

- **1903 Sayd-ı Mahi Tahvil-i Düyunu (Borçların Değişimi)**

1888 yılında yapılmış Sayd-ı Mahi borçlanmasına ait %5 faizli tahvilleri, %4 faizli yeni tahvillerle değiştirmek amacıyla 1903 yılında Deutsche Bank ile 2.640.000 Osmanlı lirası tutarında bir borçlanma yapılmıştır. Bu borçlanmanın itfa oranı %0,5, ihraç oranı %81,5 ve ele geçen tutar ise 2.112.000 Osmanlı lirası olmuştur (Yılmaz, 2013: 65).

- **1903 Dış Borçların Birleştirilmesi (Tevhid-i Düyunu)**

1903 yılında borçların birleştirilmesi amacıyla Düyunu Umumiye İdaresi yönetimindeki gelirler karşılık gösterilerek 29.762.520 sterlinlik (744.063.000 frank veya 32.738.772 Osmanlı lirası) tutarında bir borçlanmaya gidilmiştir. Bu borçlanma ile ihraç edilmiş tüm tahviller %4 faizli yeni tahvillerle değiştirilmiştir. Bu amaçla, o tarihte tedavülde bulunan 75.918.019 Osmanlı lirası tutarındaki tahvil 32.738.772 Osmanlı liralık tahvil ile değiştirilmiştir (Özdemir, 2009: 89).

- **1904 Borçlanması**

1904 yılında hazinenin finansman ihtiyacı için Osmanlı Bankası ve Paris'teki Comptoir National d'Escompte ile 2.750.000 Osmanlı lirası (2.500.000 Sterlin) tutarında bir borçlanma anlaşması yapılmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %4, itfa oranı %0,5, ihraç oranı %80 olmuştur (Kopar ve Yolun, 2012: 350).

- **1905 Borçlanması**

Bu borçlanmanın başlangıcı 1901 yılına gitmektedir. 1901 yılında ihraç edilen tahviller satılamamış, satılamayan bu tahviller 1903 yılında 2.666.664 Osmanlı lirası nominal bedelli yeni tahvillerle değiştirilmiş, ancak bu değiştirme işlemi de gerçekleştirilmemiştir. Bu tahviller 1905 yılında Düyunu Umumiye gelirinin Osmanlı Devletine ait kısmı karşılık gösterilerek

Osmanlı Bankası vasıtasıyla piyasaya sürülmüştür. Bu borçlanmanın tutarı 5.306.664 Osmanlı lirası olup faiz oranı %4, itfa oranı %0,5 ve ihraç oranı ise % 81 olmuştur. Bu borçlanma ile elde edilen tutarın bir bölümü Osmanlı Bankasına olan borçların kapatılmasında kullanılmıştır (Özdemir, 2009: 90).

- **1905 Askeri Teçhizat Borçlanması**

Osmanlı Devletinin 1904 yılında Almanya'dan askeri mühimmat alımı için bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre askeri mühimmatın bedeli 1905 yılında ödenecektir. Ancak, 1905 yılında Anadolu Şimendiferleri ile Alman Deutche Bank'a olan borçların vadesi de dolduğundan Osmanlı hazinesi sıkıntıya girmiştir. Bu sıkıntıyı aşmak için Osmanlı Devleti ile Deutche Bank arasında 17 Nisan 1905 tarihinde 2.640.00 Osmanlı liralık bir borçlanma anlaşması imzalanmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %4, itfa oranı %0,5, ihraç oranı %81 ve vadesi 56 yıl olmuştur (Açba, 2004: 134).

- **1906 Tahvil-i Duyun (Borçların Değiştirilmesi)**

Osmanlı hükümeti 1906 yılında gümrük vergileri ile bazı illerin aşar vergisini karşılık göstererek Osmanlı Bankasından, %4 faizli ve ihraç oranı %87,5 olan 9.537.000 Osmanlı lirası tutarında bir borçlanma anlaşması imzalamıştır. Bu borçlanmanın ile elde edilen 6.786.000 Osmanlı lirasının önemli bir bölümü 1890 yılı mümtaz tahvillerinin itfasında kullanılmıştır (Kopar ve Yolun, 2012: 351).

- **1908 Borçlanması**

1908 yılında Osmanlı Bankası ile 4.711.124 Osmanlı lirası tutarında bir borçlanma anlaşması imzalanmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %4, itfa oranı %0,5 ve vadesi 1964 yılıdır (Kopar ve Yolun, 2012: 351).

- **1908 II. ve III. Tertip Bağdat Demiryolları Borçlanmaları**

Bağdat Demiryolu Şirketine verilmek üzere 2 Haziran 1908 tarihinde “Bağdat II. Tertip Demiryolu Borçlanması” ile 4.752.000 liralık, “Bağdat III. Tertip Demiryolu Borçlanması” ile de 5.236.000 liralık olmak üzere toplam 9.988.000 liralık bir borçlanma anlaşması imzalanmıştır (Özdemir, 2009: 91).

- **1909 Borçlanması**

Osmanlı Devleti bütçe açıklarını kapatmak için 1909 yılında Osmanlı Bankası ile 7 milyon Osmanlı lirası tutarında bir borçlanma anlaşması yapmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %4, itfa oranı %1 ve ihraç oranı ise %86 olmuştur (Yılmaz, 2013: 68).

- **1910 Soma – Bandırma Demiryolu Borçlanması**

İzmir-Bandırma demiryolunun Alaşehir-Afyonkarahisar hattının yapımını üstlenen şirkete verilmek üzere bu şirket ile Osmanlı hükümeti arasında 3 Aralık 1910 tarihinde bir borçlanma anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile her biri 22 Osmanlı lirası (500 Fransız Frangı) değerinde 1.712.304 Osmanlı lirası tutarında tahvil çıkartılması kararlaştırılmıştır. Çıkarılan bu tahvillerin faiz oranı %4, itfa oranı %0,167 ve vadesi 82 yıldır (Kopar ve Yolun, 2012: 352).

- **1911 Hudeyde-Sana Borçlanması**

1911 yılında iki önemli borçlanma anlaşmasından birincisi Hudeyde-Sana demiryolu hattının yapımını üstlenen şirket ile 1.090.020 Osmanlı lirası tutarında yapılan borçlanma anlaşmasıdır. Bu borçlanmanın faiz oranı %4, itfa oranı %0,098, ihraç oranı %84 ve vadesi 95 yıldır (Açba, 2004: 137).

- **1911 Gümrük Borçlanması**

1911 yılında yapılan diğer bir borçlanma anlaşması ise Osmanlı Hükümetinin bütçe açıklarını kapatmak için Alman Deutche Bank ile 7.040.000 Osmanlı lirası tutarında yaptığı borçlanma anlaşmasıdır. Bu borçlanmanın faiz oranı %4 ve itfa oranı % 1 ve ihraç oranı %84 olmuştur (Açba, 2004: 135).

- **1913 Konya Ovası Sulaması Borçlanması**

1913 yılında Konya ovasının sulaması için Osmanlı Devleti ile Anadolu Demiryolu Şirketi arasında 818.970 Osmanlı lirası tutarında bir borçlanma anlaşması yapılmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %5, itfa oranı %1,5 ve vadesi 35 yıldır (Geyik, 2013: 74).

- **1913 Doklar Borçlanması**

Osmanlı Hükümeti 1913 yılında tersanede yapmak istediği iyileştirmeler için bir anonim şirket kurmuştur. Kurulan bu anonim şirkete sermaye koymak için de, Sivas ilinin aşar vergisi karşılık gösterilerek, W.G. Armstrong Whitworths and Company şirketlerinden tahvil karşılığı 1.485.000 lira tutarında borçlanmaya gidilmiştir. Bu borçlanmaya “Doklar Borçlanması” adı da verilmektedir (Özdemir, 2009: 93).

- **1914 Gümrük Borçlanması**

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının masraflarını karşılamak için alınan avansları ödemek ve bütçe açıklarını kapatmak için 1914 yılında iki parça halinde borçlanmaya gidilmiştir. Bu borçlanmanın toplam tutarı 35 milyon Osmanlı lirası olup elde edilen bu tutarın

22 milyonluk kısmı Osmanlı Bankası aracılığı ile Fransız şirketlerden sağlanmıştır. Bu borçlanmanın faiz oranı %5, itfa oranı %2 ve ihraç oranı % 88,75 ve vadesi 48 yıldır (Yılmaz, 2013: 70).

4. DIŞ BORÇLARIN TASNİFİ

Osmanlı Devletinin ilk defa borç aldığı 1854 yılında 1914 yılına kadar yapmış olduğu borçlanmalar çeşitli kriterler bağlamında tasnif edilmiştir. Bu kriterler sırasıyla borcun alındığı dönem, borcun faiz ve itfa oranı, borcun vadesi, borcun alındığı ülke ve araçlar ve borcun kullanım amaçlarıdır.

4.1. Dönemler İtibariyle Dış Borçlar

Osmanlı Devletinde alınan dış borçların hangi padişah zamanında alındığına ilişkin olarak yapılan tasnif Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablodaki verilere göre en fazla dış borcun alındığı dönem Abdülaziz dönemidir. Abdülaziz döneminden sonra en fazla dış borçlanmanın gerçekleştiği dönem ise II. Abdülhamit dönemidir. Bununla birlikte, Abdülaziz döneminde yapılan brüt dış borçlanma tutarı diğer padişahlar döneminde yapılan dış borçlanmanın toplamından yaklaşık 90 milyon Osmanlı lirası daha fazladır. Dolayısıyla, Osmanlı Devletini dış borçlanma sürecine sokan padişah Abdülaziz’dir.

Tablo 1: Dış Borçların Dönemler İtibariyle Dağılımı

Dönem	Brüt Borç Tutarı (Osmanlı Lirası)	Net Borç Tutarı (Osmanlı Lirası)
Abdülmeccid	16.541.000	13.358.000
Abdülaziz	214.932.000	109.139.000
II. Abdülhamit	82.347.000	80.882.000
V. Mehmet (Reşat)	34.056.000	29.870.000
Toplam	347.876.000	233.249.000

Kaynak: Pür, 2006:258

Osmanlı’nın dış borçlanmasında özellikle Duyunu Umumiye sonrası, yani 1882-1914 dönemi önemlidir. Çünkü, bu dönemde borçlanma ile ortaya çıkan nakit akımının yönü değişmiş Osmanlı Devleti’nden Avrupa’ya yönelmiştir. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı Devleti artık net bir borç ödeyicisi konumuna gelmiştir (Şeker, 2007: 19).

Padişahların dönemleri itibariyle aldıkları dış borçların faiz oranı, ihraç oranı, aracı kuruluş vb gibi özellikleri bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak tasnif edilmiştir.

4.2. Faiz ve İhraç Oranı İtibariyle Dış Borçlar

Osmanlı Devletinin aldığı dış borçların dönemler itibariyle faiz oranı, ihraç oranı, komisyon ve aracı kuruluşlarını sırasıyla Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5 göstermektedir.

Osmanlı dış borçlanmasının en yoğun yaşandığı 1869-1875 yılları arasında Osmanlı tahvillerine olan talep, Avrupa'da yaşanan mali krizden dolayı düşmekteydi. Bu nedenle de Osmanlı Devleti'nin bu dönemde almış olduğu dış borçların faiz oranı yükselmiş, ihraç oranı ise düşmüştür (Ergüder, 2020: 482).

Tablo 2, Padişah Abdülmecid döneminde yapılan dış borçlanmaları göstermektedir. Tabloya bakıldığında bu dönemde 4 dış borçlanma yapıldığı ve zamanla ortalama ihraç fiyatını düşüğü görülmektedir. Bu dönemde yapılan dış borçlanmaların ortalama ihraç oranı %80,3, ortalama faiz oranı %5,5'tir.

Tablo 2: Abdülmecid Dönemi (1839-1861) Dış Borçları

Yıl	Borç Tutarı (1000 Osmanlı Lirası)	Ortalama İhraç Oranı (%)	Sağlanan Net Borç (1000 Osmanlı Lirası)	Faiz Oranı (%)	Aracı Kuruluş veya Banker
1854	3.300	80	2.574	6	Dent Palmer (Londra) ve Goldschmidt (Paris)
1855	5.500	102,6	5.644	4	Rothschild (Londra)
1858	5.500	76	3.784	6	Dent Palmer (Londra)
1860	2.241	62,5	1.356	6	Mires (Paris)
Toplam	16.541		13.358		

Kaynak: Pür, 2006:253

Tablo 3 ise Abdülaziz dönemindeki dış borçlanmaları göstermektedir. Bu dönemde 11 adet dış borçlanma gerçekleştirilmiş olup bu borçlanmalar çoğunlukla %6 faiz oranından yapılmıştır. Borçlanmaların en pahalısı %9 ile 1872 borçlanmasıdır, ancak bu borçlanmanın ihraç oranı diğer borçlanmalara göre çok yüksektir. Ortalama ihraç oranı bakımından en kötü borçlanma ise 1870 Baron Hirsch borçlanmasıdır. Bu dönemde yapılan dış borçlanmaların ortalama ihraç oranı %61, ortalama faiz oranı ise %5,73'tür.

Tablo 3: Abdülaziz Dönemi (1862-1876) Dış Borçları

Yıl	Borç Tutarı (1000 Osmanlı Lirası)	Ortalama İhraç Oranı (%)	Sağlanan Net Borç (1000 Osmanlı Lirası)	Faiz Oranı (%)	Aracı Kuruluş veya Banker
1862	8.800	68	5.665	6	Deveaux ve Ottoman Bank (Londra)
1863	8.800	71	5.480	6	Osmanlı Bankası (Paris ve Londra) ve Credit Mobilier (Paris)
1865	6.600	66	4.069	6	Osmanlı Bankası, Credit Mobilier ve Societe Generale (Paris)
1865	36.200	60	21.720	5	Erlanger (Paris) ve Credit General (Londra)
1869	24.444	54	12.711	6	Comptoir d'Escompte (Paris)
1870	34.348	32,1	10.498	3	Baron Hirsch (Brüksel)
1871	6.270	73	4.452	6	Credit General Ottoman (İstanbul) ve Louis Cohen and Sons (Londra)
1872	5.302	98,5	5.116	9	Credit General Ottoman ve Bangué Austro- Ottomane
1873	12.612	55	6.939	5	
1873	30.556	54	15.889	6	Credit General Ottoman, Credit Mobilier ve İstanbul Bankası
1874	41.000	40	16.600	5	Osmanlı Bankası
Toplam	214.932		109.139		

Kaynak: Pür, 2006:254

Tablo 4 ise II. Abdülhamit döneminde yapılan dış borçlanmaları göstermektedir. Bu dönemde toplam 22 adet dış borçlanma yapılmıştır. Bu borçlanmalar çoğunlukla %4 faiz oranından yapılmış olup en düşük ihraç oranı ise %52 ile 1877 borçlanmasıdır. II. Abdülhamit döneminde alınan dış borçların Abdülaziz dönemine göre hem faiz oranı daha düşük hem de ihraç oranı daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde dış borçlanmalar daha uygun şartlarda yapılmıştır. II. Abdülhamit döneminde yapılan dış borçlanmaların ortalama ihraç oranı %82,6, ortalama faiz oranı ise %4,2'dir.

II. Abdülhamit döneminde yapılan dış borçlanmaların bir kısmı dalgalı borçların ödenmesinde bir kısmı bütçe açıklarının kapatılmasında, diğer bir kısmı ise demiryolu yapımı ve askeri ihtiyaçların giderilmesinde kullanılmıştır. II. Abdülhamit döneminde yapılan dış borçlanmaların israfa neden olan yerlere harcanmadığı ifade edilebilir. Bu dönemde gerçekleştirilen dış borçlanmaların Duyunu Umumiye İdaresinin garantisi altında olması veya bu idarenin garanti vermediği borçlarda ise vergi gelirlerinin teminat olarak gösterilmesi sonucu Osmanlı Devletinin mali itibarı yükselmiş ve bunun neticesinde devlet daha düşük faiz oranlarıyla borçlanabilmiştir (Yılmaz, 2013: 72).

Tablo 4: II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909) Dış Borçları

Yıl	Borç Tutarı (1000 Osmanlı Lirası)	Ortalama İhraç Oranı (%)	Sağlanan Net Borç (1000 Osmanlı Lirası)	Faiz Oranı (%)	Aracı Kuruluş veya Banker
1877	5.500	52	2.860	5	Osmanlı Bankası
1879	8.725	100	8.725	5	Osmanlı Bankası
1886	6.500	100	6.370	5	Osmanlı Bankası
1888	1.650	70	1.122	5	Deutsche Bank
1890	1.961	75	14.361	4	Osmanlı Bankası
1890	5.000	88	4.300	4	Osmanlı Bankası
1891	2.663	90	2.397	4	Osmanlı Bankası ve Rothschild (Londra ve Paris)
1893	1.000	70	680	4	Bir grup banker adına Tömbeki Şirketi
1894	1.762	73,5	1.260	4	Deutsche Bank ve Bangué Internationale
1894	631	91	577	3,5	Osmanlı Bankası ve Rothschild (Londra ve Paris)
1896	3.273	85	2.717	5	Osmanlı Bankası
1902	3.467	80	2.713	4	Osmanlı Bankası
1903	2.376	81,5	1.889	4	Deutsche Bank ve Anadolu Demiryolu Şirketi
1903	1.701	81,5	1.361	4	Deutsche Bank
1903	2.668	81	1.792	4	Osmanlı Bankası
1904	2.750	80	2.159	4	Osmanlı Bankası ve Comptoir National d'Escompte (Paris)
1905	3.630	81	2.590	4	Osmanlı Bankası
1905	2.640	81	2.098	4	Deutsche Bank
1906	2.751	87	1.368	4	Osmanlı Bankası
1908	9.988	100	9.788	4	Deutsche Bank
1908	4.711	85	3.910	4	Osmanlı Bankası
1909	7.000	86	5.845	4	Osmanlı Bankası
Toplam	82.347		80.882		

Kaynak: Pür, 2006:255

1881'de Duyunu Umumiye İdaresi'nin kurulmasından sonra önemli bir gelişme de Osmanlı Bankasının Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi “oyunun kurallarına” uygun bir şekilde gelmesidir. Ayrıca, bu dönemde özellikle Berlin ve Deutsche Bankın siyasi ve finansal gücü Osmanlı hükümetine Osmanlı Bankası'na tam bağımlılıktan uzaklaşmak için önemli bir fırsat sunmuştur (Eldem, 1999). Bu durum dış borçlanmada maliyetin düşmesini sağlamıştır.

Tablo 5 ise V. Mehmet dönemindeki dış borçlanmaları göstermektedir. Bu dönemde 6 dış borçlanma yapılmış olup bunların ortalama ihraç oranı %91, ortalama faiz oranı ise %4,6'dır.

Tablo 5: V. Mehmet (Reşat) Dönemi (1909-1918) Dış Borçları

Yıl	Borç Tutarı (1000 Osmanlı Lirası)	Ortalama İhraç Oranı (%)	Sağlanan Net Borç (1000 Osmanlı Lirası)	Faiz Oranı (%)	Aracı Kuruluş veya Banker
1910	1.712	89	1.489	4	İzmir-Bandırma Demiryolu Şirketi
1911	1.000	84	820	4	Hudeyde-Sana Demiryolu Şirketi
1911	7.040	84	5.737	4	Deutsche Bank
1913	819	100	819	5	Anadolu Demiryolu Şirketi
1913	1.485	100	1.485	5,5	Armstrong Whitworths and Co., Vickers
1914	22.000	88,7	19.520	5	Osmanlı Bankası
Toplam	34.056		29.870		

Kaynak: Pür, 2006:257

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde Osmanlı Devletinin aldığı dış borçların faiz oranlarının çoğunlukla %5 veya %6 olduğu görülecektir. Bununla birlikte, Osmanlı Devletinin dış borçlanma için çıkardığı tahvillerin ihraç oranı düşük olduğundan dış borçlanmanın gerçek faiz oranı %12'lere kadar çıkmıştır (Yılmaz, 2013: 48).

4.3. Ülkeler İtibariyle Dış Borçlar

Osmanlı Devletinin almış olduğu dış borçların 1900 ve 1914 yıllarında ülkeler bazında dağılımını Tablo 6 vermektedir. Tablo 6'ya bakıldığında 1900 yılında Osmanlı Devletinin dış borçlarının %45'i Fransa'dan alınmış iken bu oran 1914 yılında %49'a çıkmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı Devletinin dış borçlarının yarıya yakınının Fransa'dan alındığı söylenebilir. 1900 yılından 1914 yılına kadar geçen süreçte dikkat edilecek bir diğer nokta ise Almanya'nın Osmanlı'nın dış borçlanmasındaki oranının %12'den %20'ye çıkması, diğer bir ifadeyle payının artması, buna mukabil İngiltere'nin ve Belçika'nın dış borçlanmadaki payının azalmasıdır.

Tablo 6: Osmanlı Dış Borçlarının Ülkeler Arası Dağılımı (%)

Ülke	1900 Yılı İtibariyle	1914 Yılı İtibariyle
Fransa	45	49
İngiltere	11	7
Almanya	12	20
Belçika	18	11
Hollanda	4	3
İtalya	1	1
Avusturya-Macaristan	2	1
Osmanlı	7	8

Kaynak: Pür, 2006:261

Osmanlı Devletinin dış borçlanmada ülke seçimindeki değişiklik aslında Duyunu Umumiye İdaresinin kuruluşundan sonra başlamıştır. Duyunu Umumiye İdaresinden önce Osmanlı Devletinin dış borç aldığı ülkelerin başında İngiltere ve Fransa gelirken, bu idarenin

kuruluşundan sonra özellikle İngiltere'nin ağırlığı azalmış ve Almanya da artık dış borç alınan bir ülke durumuna gelmiştir. Bu değişikliğin temel nedeni ise II. Abdülhamit'in Almanya'yı İngilizlerin Ortadoğu'daki oyunlarına karşı caydırıcı bir güç olarak kullanmak istemesidir (Yılmaz, 2013: 72).

4.4. Kullanım Yerleri İtibariyle Dış Borçlar

Osmanlı Devleti ilk dönemlerde aldığı dış borçları saray inşaatında, protokol harcamalarında, vekillerin maaş ödemesinde, ordu ve donanmanın harcamalarında kullanmıştır. Alınan dış borçlar ekonomik gelişmeyi sağlayacak yatırımların finansmanında kullanılmamıştır (Yılmaz, 2013:48). Alınan dış borçlar ekonomik gelişmeyi sağlayacak yatırımlarda kullanılmak yerine cari giderler için kullanıldığından devletin hem dış ödemeler dengesi hem de bütçesi bozulmuş, bunun sonucunda devlet bazen eski borçların faiz ve anapara taksitlerini ödemek için bile yeni bir borçlanmaya gitmiştir (Yılmaz, 2013: 75). Özellikle 1875 yılında ilan edilen moratoryumun temel nedeni de alınan dış borçların yatırımlara aktarılmaması ve alınan bu dış borçların daha önce alınan borçların itfasında kullanılmasıdır (Pamuk, 1984:55).

Örneğin, Abdülaziz döneminde alınan dış borçların zaten yarıya yakını ihraç oranının düşük olmasından ele geçmemiştir. Ele geçen diğer yarısının kullanım yerleri ise aşağıdaki gibidir:

%14'ü demiryolu yapımında,

%10'u dış borç ve faizlerinin ödenmesinde,

%5'i saray inşaatında,

%5'i iç borçların faizinde,

%2'si donanmada kullanılmış, kalan para ise hazineye aktarılmıştır (Yılmaz, 2013: 74).

Abdülaziz döneminde ağı şartlar altında dış borçlanmanın yapılması ve elde edilen borçların bütçe açıklarının finansmanında, dış ticaret açıklarının kapatılmasında, kaimelerin tedavülden kaldırılmasında, cari giderlerin finansmanında, saray inşaatında ve askeri harcamaların finansmanında kullanılması, diğer bir ifadeyle ekonomi için verimli olmayan alanlarda kullanılmasından dolayı 1876 yılında devletin borç servis oranı %60'a kadar çıkmış ve devlet moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır (Açba, 2004: 144).

Tablo 7: 1854-1914 Yılları Arasında Alınan Dış Borçların Harcama Yerleri

Harcama Kalemi	Oran (%)
Eski Borç Ödemeleri	68,8
Yatırım Harcamaları	11,7
Bütçe Açığı	8,1
Askeri Harcamalar	7,4
Hazine Harcamaları	3,9

Kaynak: Özdemir, 2009: 133

Osmanlı Devletinin 1854-1914 yılları arasında almış dış borçların kullanım yerlerini Tablo 7 vermektedir. Tablo 7'den de görüleceği üzere alınan dış borçların çok büyük bir kısmı borçların ödenmesinde kullanılmıştır.

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti 1854 Kırım Savaşı ile birlikte dış borçlanmaya gitmiş ve ilk dış borçlanmadan sonra Devlet bir dış borçlanma batağına girmiştir. Dış borçlanmanın ilk dönemlerde bilinçsizce ve ağır şartlarda yapılması sonucunda Osmanlı Devleti hem mali itibarını kaybetmiş hem de borç sarmalı için girerek 1876 yılında moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin moratoryum ilan etmesinde en önemli faktör alınan borçların yatırımlar yerine daha önce alınan borçların itfasında kullanılmasıdır. Moratoryum sonrası kurulan Duyunu Umumiye İdaresiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmasında yeni bir döneme geçilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Avrupa'dan devamlı fon alan ülke yerine atık Avrupa'ya borçların itfası yoluyla fon aktaran ülke konumuna geçmiştir.

Osmanlı Devletinin aldığı dış borçlanmaları çeşitli kriterlere göre sınıflandırdığımızda ilk kriter olarak alınan dış borçlanmaların dönemlerine bakmak gerekmektedir. Dış borç alındığında padişahın kim olduğuna göre dört döneme ayrılmaktadır. Bu dönemlere baktığımızda en fazla dış borcun Abdülaziz döneminde, Abdülaziz döneminden sonra en fazla dış borcun II. Abdülhamit döneminde yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, II. Abdülhamit döneminde yapılan dış borçların hem faiz oranları daha düşük olmuş hem de bu borçlar daha bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Abdülaziz döneminde yapılan dış borçlanmaların çoğunluğu askeri harcamalar, saray harcamaları ve bütçe açıkları gibi verimsiz alanlarda kullanılmış ve dolayısıyla ülke borç sarmalına itilmiştir. II. Abdülhamit döneminde Abdülaziz döneminde alınan dış borcun yarısından daha az borçlanılmasına karşın daha düşük faiz oranı ile borçlanılmış ve alınan borçlar verimli bir şekilde değerlendirildiği için ülke dış borç sarmalından kurtulmuştur. Yatırımlarda kullanılan dış borçların önemli bir kısmı II. Abdülhamit döneminde alınmıştır.

Osmanlı Devletinin borçlandığı ülkelere bakıldığında önceleri İngiltere ve Fransa daha ön planda iken özellikle II. Abdülhamit'in İngilizlere olan güvensizliği ve Almanya'yı İngilizlere karşı bir koz olarak kullanmak istemesinden dolayı dış borçlanmada İngilizlerin payı azalmış, buna mukabil Almanya'nın payı artmıştır. Osmanlı Devletinin aldığı dış borçların kullanım yerlerine bakıldığında ise alınan borçların ekonomik yatırımların finansmanında kullanılmadığı, daha çok eski borçların ödenmesinde ve cari harcamaların finansmanında kullanıldığı görülecektir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti 1854 Kırım Savaşında almaya başladığı dış borçların büyümesine kapılarak bir borç sarmalı içerisine girmiş ve daha sonra kendini bu sarmaldan kurtaramamıştır. II. Abdülhamit'in borçların azaltılması çabasıyla birlikte dış borçların ülke üzerindeki yıkıcı etkisi azalsa da belli bir yeküne ulaşmış bu borçlar maalesef Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine kalmıştır.

KAYNAKLAR

- Açba, S. (2004). *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması*. Ankara: Vadi Yayınevi.
- Dikmen, N. (2005). Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 137-159.
- Eldem, E. (1999). *The Imperial Ottoman Bank: Actor or Instrument of Ottoman Modernization?* Kostis, K.P. (Ed.). (1999). *Modern Banking in the Balkans and West-European Capital in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (1st ed.). Routledge.
- Ergüder, B. (2020). Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Borç Yönetiminden Bir Kesit: İkramiyeli Tahviller. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6 (2), 470-485.
- Geyik, S. (2013). *19. yüzyılda Osmanlı Devletinde Dış Borçlanma ve Düyun-u Umumiye İdaresi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kopar, M. ve Yolun, M. (2012). 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış. *History Studies*, 4(1), 335-358.
- Özdemir, B. (2009). *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.
- Pamuk, Ş. (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Pür, H. P. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin Borç Prangası*, 2. Basım, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Şeker, M. (2007). Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2), 115-134.
- Yılmaz, F. (2013). *Osmanlı Borçları Tarihi (Duyunu Umumiye)*, Ankara: Berikan Yayınevi.

